

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer onder andere:

- Honderd jaar Tuindorp Het Lansink
- Ernst Jan Krudop: nieuwe voorzitter OKT?
- Historisch onderzoek op een andere manier bekeken
- Het Twents Huis Van De Cultuurgeschiedenis
- Biografie Jan Broeze, kunstschilder

Colofon

't *Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Robert Kemper Alferink (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Berend Jager, Frans Janssen en Seijer Troost.

Aan dit nummer werkten mee:

Willy Ahlers, Geert Bekkering, Peggie Breitbarth-van der Stok, Guus Goorhuis, Hilda Ferweda, Robert Kemper Alferink, Zeno Kolks, Wim Nijhof en Seijer Troost.

Redactieadres

Bathemerweg 4
7448 PH Haarle
tel. 0548-595724
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Roy Dams, penningmeester a.i.
Ernst-Jan Krudop, lid a.i.
Jan Morsink, lid
Theo van Stapele, lid a.i.

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 24.50 euro per lid, echtparen 29.50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 25 maart bij de redactie zijn. Men kan richtlijnen aanvragen bij de redactie.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een taugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

	Pag.
Nieuwe leden	3
Activiteitenkalender	3
Honderd jaar Tuindorp Het Lansink Robert Kemper Alferink	4
Biografie: Het leven van Jan Broeze, kunstschilder Peggie Breitbarth-van der Stok	8
Uit de collectie van de Oudheidkamer Zeno Kolks	11
Ernst Jan Krudop: nieuwe voorzitter voor de Oudheidkamer Twente? Van de redactie	12
De textielbaronnen, een boek over fabrieken en families Wim H. Nijhof	14
OKT-nieuws	15
Historisch onderzoek op een andere manier bekeken Hilde Ferwerda en Geert Bekkering	16
Het Twents Groot Huis Van De Veelkleurige Cultuurgeschiedenis Guus Goorhuis	20
Column: Er moet eenheid komen! Robert Kemper Alferink	23
Rijksweg 1 Willy Ahlers	24
Twentse paddenstoel	25

Omslagillustratie:

De eerste jeugd op het Tuindorp, 1913. Fotocollectie Stork, Historisch Centrum Overijssel.

Nieuwe leden van de Oudheidkamer

Dhr. P.A. Boers	Enschede.	Mevr. A. Koers	Enter.
Dhr. H.B. Huiskes	Vriezenveen	Dhr. en Mevr. G.R. Gleis	Enschede
Mevr. B. Stassen	Hengelo Ov.	Openbare Bibliotheek	Oldenzaal

Activiteitenkalender

Zie voor de actuele situatie ook www.oudheidkamertwente.nl of bel onze secretaris, mevrouw Janny Willemsen, tel. 074-291 40 14.

Aanmeldingen en reserveringen

OKThuis, tel. 053-478 74 47 of secretariaat@oudheidkamertwente.nl.

Lezingen

Plaats: OKThuis

Aanvangstijd: 19.30 uur

Kosten: Leden gratis en niet-leden 2,50 euro

Geschiedenis van de Grote Kerk te

Enschede

Op donderdagavond 31 maart zal de heer Henny Stip een lezing houden over de "Geschiedenis van de Grote Kerk te Enschede". ATTENTIE: afwijkende dag.

Filosofie TwentseWelle, plaats van de OKT-collectie

Op dinsdagavond 12 april zal de heer Edwin Plokker, hoofd Collectie en Presentatie TwentseWelle, een workshop houden over de "filosofie TwentseWelle en de plaats van de Oudheidkamertwente-collectie".

Napoleon in Twente

Op dinsdagavond 10 mei zal de heer H.G.M Kok een lezing houden over "Napoleon in Twente".

Excursies

Aan de deelname aan excursies zijn kosten

verbonden. De hoogte is afhankelijk van het soort vervoer, de te betalen entreegelden en kosten van koffie/lunch/diner. U kunt vrijblijvend reserveren waarna u gedetailleerde informatie ontvangt en zich definitief kunt aanmelden.

Grafvelden Vasse en Mander en de Hunenborg

Op zaterdag 2 april een dagexcursie naar Vasse en de Hunenborg. Een excursie naar onze onroerende goederen. Grafvelden in Vasse/Mander en de "burcht" op de Hunenborg. We gaan met een bus en de kosten zijn: 40 euro.

Stad Steinfurt en Burcht Welbergen

Op zaterdag 14 mei een dagexcursie naar de historische stad Steinfurt en burcht Welbergen. Bezoek aan een historische stad en burcht. Bezoeken, lunch en busvervoer. Kosten zijn: 45 euro.

Cursussen

Vooraf aanmelden via de secretaris. De cursussen in het OKT huis kunnen maximaal 18 deelnemers bevatten.

Plaats: OKThuis

Kosten: voor leden 50 euro per cursus. Niet-leden 75 euro.

Hanze in Twente.

Cursusleiding Gerard Seyger. Vermoedelijk in mei 2011. Nadere informatie bij de secretaris.

Honderd jaar Tuindorp Het Lansink

Robert Kemper Alferink

Op 6 mei 1911 vond door F.G. (Frans) Stork, zes jaar oud, de eerste steenlegging plaats voor Tuindorp 't Lansink. Als zoon van de Hengelose industrieel Coenrad Frederik Stork was hij getuige van het ontstaan en de ontwikkeling van een van de fraaiste tuindorpen van Nederland. Door het samengevoegde kapitaal van de machinefabrieken van de Gebr. Stork & Co., de firma N.V.G. Dikkers & Co. en de Nederlandsche Katoenspinnerij was er voldoende geld beschikbaar om met de meest moderne inzichten als goed rentmeester zorg te dragen voor de huisvesting en ontwikkeling van hun arbeiders. In mei 2011 bestaat het Hengelose Tuindorp Het Lansink honderd jaar, daarom een korte terugblik op het ontstaan.

Gebr. Stork & Co.

De machinefabriek Gebr. Stork & Co. heeft een enorme stempel gedrukt op de ontwikkeling van Hengelo vanaf het midden van de negentiende eeuw. Stork staat bekend als een van de meest sociale en innovatieve bedrijven van Nederland. Nadat Stork zich eerst richtte op de bouw en reparatie van stoommachines voor de textielindustrie, ging Stork al snel over op de productie van stoomketels voor schepen en stoommachines voor gemalen. Vanaf het begin van de twintigste eeuw stortte Stork zich eveneens op de bouw van machines voor de rietsuikerindustrie op Java en werd er een aparte vennootschap opgericht voor de bouw van hijswerktuigen. Kortom: het ging de fabriek voor de wind. Hoogtepunt in het leven van de oprichter van de fabriek, Charles Theodor Stork (1822-1895) was de deelname van Gebr. Stork & Co. aan de wereldtentoonstelling in Parijs in 1878. Stork schreef over dat jaar in zijn memoires *Herinneringen en wenken aan de Twentsche katoennijverheid* (Enschede, 1888): "Een van de gelukkigste jaren van mijn leven. De Machinefabriek kan als gevestigd worden beschouwd. Dit doel van een gedeelte van mijn leven is bereikt".

In tegenstelling tot bij de Twentse textielfabrikanten, waar ontevredenheid,

stakingen en later zelfs uitsluitingen geregeld voorkwamen, heerste bij Stork in de fabrieken een gezonde werksfeer. C.T. Stork was een liberaal in hart en nieren; als werkgever zag hij dat hij een taak had ten opzichte van zijn werknemers. De overheid werd door hem feitelijk buitenspel gezet. Gebaseerd op Jacques van Marken, van de Nederlandsche Gist- & Spiritusfabriek uit Delft, en geïnspireerd op een Franse roman, waarvan hij de titel vergeten was, over een rechtschapen machinefabrikant bij wie elke arbeider in de gelegenheid gesteld werd zich te

Hoek Julianastraat en C.T. Storkstraat, 1 september 1911.

ontwikkelen en uiteindelijk op te klimmen tot de hoogste rangen creëerde Stork een scala aan sociale voorzieningen, wat voor het laatste kwart van de negentiende eeuw ongekend was.

Vanaf de jaren 1880 begon Stork met het daadwerkelijk instellen van de tweede ondernemingsraad van Nederland, het instellen van een pensiofonds, een fonds voor schade ontstaan uit bedrijfsongevallen, een personeelsblad (de Hengelosche Fabrieksboode) en een Verenigingsgebouw. Dat gebouw werd in 1893 bij het vijftiengjarige bestaan van de machinefabriek door de onderneming geschonken aan het personeel. Ook ontstonden er muziek- en toneelverenigingen, koren, gymnastiekverenigingen, een bibliotheek, een bewaarschool en een gaarkeuken. De meesten hiervan bestaat tot aan de dag van vandaag.

Model Village Port Sunlight

In 1867 was er door Stork al een "Hengelosche Bouwvereniging" in het leven geroepen, met als doel "in het gebrek aan goede burgerwoningen in Hengelo te voorzien". Door het verkrijgen en bebouwen van verschillende percelen grond werden de eerste kleine arbeiderswijken opgezet. Nadien was de ontwikkeling van de industrie echter zo snel gegaan en werd er nog een dergelijke grote groei verwacht, dat de firma Gebr. Stork & Co. in het begin van de twintigste eeuw besloot door "den aanleg eener kolonie van goede woningen voor arbeiders en beambten eene prettige, frissche omgeving te scheppen". Drijvende kracht hierachter was de al genoemde C.F. Stork, de jongste zoon van C.T. Stork. Hij was op 4 februari 1909 aanwezig geweest bij een lezing van J.H. Faber, Inspecteur van Volksgezondheid uit Zwolle, onder de titel 'Arbeiderswoningen'. Faber publiceerde in 1904 al een rapport onder de titel "Spreekende Cijfers; Woningtoestanden in Nederland". C.F. Stork trok nadien naar Engeland, waar hij de zogenaamde tuindorpen Port Sunlight en Bournville bezocht. Port Sunlight was gesticht in 1887 voor de werknemers van de

door de Engelse industrieel William Hesketh Lever opgerichte Lever Brothers zeepfabriek. Tot 1914 werden er achthonderd huizen gebouwd voor in totaal 3500 inwoners. Daarnaast kwamen er ook

Typische winkelgalerij in tuindorp Bournville, 2005.

allerlei publiek toegankelijke gebouwen als een kunstgalerie, ziekenhuis, school, concertgebouw, overdekt zwembad, kerk en een hotel.

Ebenezer Howard

Het ontstaan van deze 'tuinsteden' werd sterk gevolgd door de Brit Ebenezer Howard. Als stedenbouwkundige dacht hij veel na over een manier om de kwaliteit van leven te verbeteren. Ook las hij veel, zoals Edward Bellamy's uit 1888 stammende utopische novelle *Looking Backward*. Dit leidde tot zijn boek *To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform*, in 1902 herdrukt als *Garden Cities of To-Morrow*. Howard schetst daarin beelden van steden zonder sloppenwijken waarin zowel de voordelen van 'de grote stad' zoals innovaties, amusement en hogere lonen gecombineerd worden met de voordelen van 'het platteland': schoonheid, frisse lucht en lagere huren. Uiteindelijk leidde dit in

Engeland tot de oprichting van de Garden City Association, een stedenbouwkundige denktank die nog steeds bestaat.

Ontwerp "Het Lansink"

De bouw van de Hengelose 'woonkolonie' werd in de Hengelose Fabrieksboede van 7 mei 1910 aangekondigd. Er werd een vijftien hectare groot terrein aangekocht dat oorspronkelijk behoorde tot de boerderij "Het Lansink". Kort na 1913 schreef Stork: "Waar te voren, in een moerassig landschap, slechts een tweetal oude boerenhuizen stond, is thans een aardig dorp verzezen, dat met zijne brede staten,

en zijne verscheidenheid van vriendelijke huizen, temidden van het frissche groen van boomen en tuintjes, op den eersten blik prettig aandoet". Die verscheidenheid van vriendelijke huizen was voornamelijk te danken aan Karel Muller. Hij kreeg carte blanche om invulling te geven aan het plan. Gebaseerd op de praktijkervaring van de Lever Brothers en de

theorieën van Ebenezer Howard ontwierp Muller het Hengelose tuindorp. Er werd daarbij gestreefd naar een grote differentiatie van woningen en bewoners. Daarbij is nog wel het meest opvallend dat ook in de goedkoopste categorie woningen badgelegenheid aanwezig was. Het centrum van de eerste fase bestond uit een plein, het C.T. Storkplein, met daaraan verschillende winkels en een theehuis. Dit theehuis werd in 1921 van een extra etage voorzien en omgedoopt tot Hotel 't Lansink. Muller werkte bij de ontwikkeling van de wijk nauw samen met de tuinarchitecten P.H. (Pieter) Wattez en

L.A. (Leonard) Springer. Verschillende bomen die in de oorspronkelijke weilanden en op het boeren erf "Lansink" stonden werden bij de aanleg van de wijk gespaard. Daarnaast werd er samengewerkt met verschillende andere architecten, zoals A. Broese van Groenou.

Karel Muller

Naast Tuindorp Het Lansink ontwierp Karel Muller (1857-1942) vanaf circa 1900 groot aantal fabrikantenvilla's in Twente. Meest bekend zijn misschien wel het landgoed Bellinckhof in Almelo en Egheria in De

Tuindorp, achteraanzicht huizen aan de Lansinkweg, voorjaar 1913.

Lutte (beide van Ten Cate), de Borg in Beuningen en de Sprengenberg in Haarle (beide van Van Wulfften Palthe), De Wigwam in Enschede (Van Heek) en Het Welna in Lonneker (Ter Kuile). Daarnaast ontwierp hij de Wilhelminaschool in Hengelo (eveneens van Stork), het directiekantoor van Gelderman in Oldenzaal en het Rijksmuseum Twenthe in Enschede. Voor ca. 1900 was Muller voornamelijk in West-Nederland actief. Hij volgde tussen 1876 en 1882 zijn opleiding aan de Polytechnische school in Hannover. Samen met zijn broer Hendrik Clemens Muller en een studiegenoot richtte hij in Amsterdam een

architectenbureau op. In die tijd werd Muller lid van het befaamde architectuurgenootschap Architectura et Amicitia, waar hij 36 jaar lid van bleef. Tot 1924 bleef Muller bij de ontwikkeling van het Hengelose tuindorp betrokken. Na de Tweede Wereldoorlog werd een vierde fase van het gebied in ontwikkeling genomen, waarbij de eerste hoogbouw tot ontwikkeling kwam. De architectuur in het zuidelijke gebied van de huidige wijk Tuindorp is dan ook niet meer gebaseerd op de stijl van Muller. Hij overleed in 1942 in Hengelo.

Tuindorpen

Kort na de eerste steenlegging van Tuindorp Het Lansink ontstonden eveneens tuindorpen in Almelo en Enschede. In opdracht van twee Almeloze woningstichtingen werd door architect W.K. de Wijs in samenwerking met de genoemde Springer vanaf 1914 Tuindorp De Riet ontworpen. Ook hierbij is veel aandacht voor detaillering, grote achtertuinen, openbaar groen en enkele sociale voorzieningen. Enschede heeft tuindorp Pathmos, waar tussen 1914-1928 ruim honderden woningen gereed kwamen, in goed verzorgde, traditionalistische vormen naar plannen van De Wijs en de directeur van gemeentewerken, A.H. op ten Noort. Opdrachtgever was de in 1907 opgerichte 'Vereeniging de Volkswoning'. In beide gevallen was er echter minder differentiatie van woningen en bewoners. Door de middenklasse werden beide wijken grotendeels ontzien.

Het Tuindorp is honderd jaar na de bouw al lang niet meer wat er geweest is. Medewerkers van Gebr. Stork & Co., of

tegenwoordig Stork BV zijn er nauwelijks meer te vinden. De oudere gedeelten van de wijk staan sterk in de belangstelling bij woningzoekenden. Prijzen zijn hoger dan in andere wijken van Hengelo, maar dan woont men wel in een bijzondere wijk met een prachtig verhaal. Jaarlijks zet Het Tuindorp zich op de kaart met de jaarlijkse boekenmarkt en kunstmarkt, waarbij bezoekers uit heel Nederland te vinden zijn. Daarnaast draait het Tuindorpbad weer volop. Het buitenzwembad, dat in 1923 in gebruik werd genomen, is langdurig onderwerp van strijd geweest tussen de

C.T. Storkplein, voorjaar 1913.

gemeente Hengelo en de wijkbewoners. Uiteindelijk heeft een grote onderhouds- en restauratiebeurt in 2007 het voortbestaan van het bad voor de komende jaren zeker gesteld.

Literatuur:

Tuindorp Het Lansink, uitgave van de Hengelosche Bouwvereniging, Hengelo, [1913]
M. Piek, K.J. Muller (1857-1942), Bonas, Rotterdam, 2001
De historische afbeeldingen zijn afkomstig uit het bedrijfsarchief Stork, te vinden in het Historisch Centrum Overijssel. Afbeelding van tuindorp Bournville: Wikipedia.

Biografie: Het leven van Jan Broeze, kunstschilder

Peggie Breitbarth-van der Stok

De website www.wieiswieinoverijssel.nl bevat ruim vierhonderdvijftig biografieën van bekende en onbekende Overijsselaars. Het schrijven van de biografieën gebeurt grotendeels door medewerkers van de Overijsselse Bibliotheekdienst, in samenwerking met het Historisch Centrum Overijssel en de Athenaeumbibliotheek. Er is financiële ondersteuning van de Provincie Overijssel en het Prins Bernhard Cultuurfonds. In het kader van de Boekenweek 2011 van 16-26 maart, met als thema 'Geschreven portretten', is de website met een honderdtal biografieën uitgebreid. Deze biografie van Jan Broeze is daar één van.

Jan Broeze wordt wel de nestor van de Twentse schilderkunst genoemd. Het is een prestatie van formaat om als boerenzoon in een cultuurarme tijd en omgeving jezelf te scholen tot een kunstschilder die zich verhoudt tot moderne stromingen als pointillisme en kubisme. Vervolgens speelt hij een belangrijke rol bij de oprichting van De Nieuwe Groep, het kunstenaarsinitiatief dat al in de winter van '45 aandacht vroeg voor de jonge schilderkunst van Twentse bodem. Daarnaast bleef hij voor vele kunstenaars een vraagbaak en een kompas.

Zelfgebouwd atelier

Egbert Jan Broeze en zijn twee jaar jongere broer Jan Hendrik werden op de boerderij van hun grootouders Egbert Jan Leetink en Janna Velten geboren. Toen de jonge moeder overleed en de vader werk vond op een andere boerderij en later ook een tweede gezin stichtte, bleven de jongens op Erve Koar-Jan in Elsenerbroek. Aangezien ook de grootmoeder al spoedig overleed stond grootvader Egbert Jan als opvoeder er alleen voor. Het moet een wijs mens geweest zijn, want hoewel het in de lijn der verwachting lag dat Jan als oudste hem als boer zou opvolgen, werd al snel duidelijk dat de talenten van de jongens om een andere verdeling vroegen. Jan was zeker niet te beroerd om de handen uit de mouwen te steken, maar zijn werkelijke belangstelling ging uit naar tekenen. De jonge onderwijzeres mevrouw Krouwel-

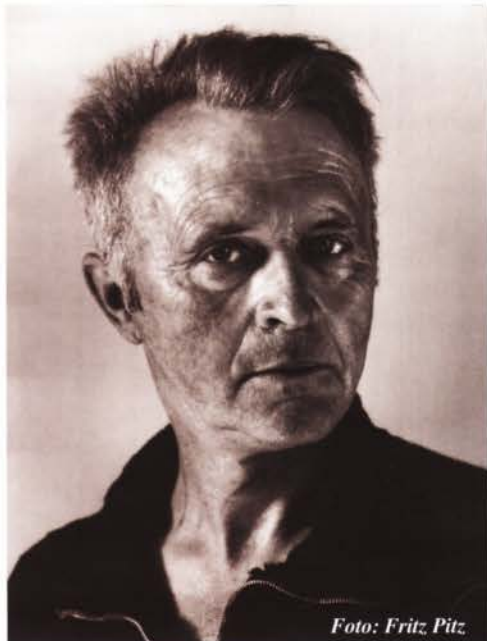

Foto: Fritz Pitz.

Jan Broeze, ca. 1960.

Blaauboer komt de eer toe van de ontdekking van het jonge talent. Zij probeerde zelfs een plaatsje voor hem te bemachtigen op de Rijksacademie, maar hoewel de directeur zich lovend uitliet over het meegezonden werk, lagen de condities van zo'n opleiding financieel en praktisch ver buiten bereik. Broer Hendrik stichtte een gezin en leidde het boerenbedrijf. Jan bleef er werken, terwijl hij in de vrije uren tekende en schilderde in zijn zelfgebouwd atelier. Overigens bleef hij, volgens de goed boerentraditie, deel uitmaken van het gezin.

van zijn broer en later van dat van diens zoon.

Reis naar Silezië

Gelukkig komt er een tweede kans. In Goor is een Brabantse kunstschilder gestrand, een Rubensachtige figuur, genaamd Jan Kruysen. Het gaat als een lopend vuurtje en het duurt niet lang of Jan maakt met een mapje werk onder de arm zijn opwachting. Een en ander resulteert in een paar schilderlessen in de tuin van de plaatselijke

Zelfportret van Jan Broeze, lino, ca. 1925-1930

huisarts Lieneman. En vervolgens in een lange winterse reis samen met de schilder naar Silezië (1923/24). Deze ontmoeting zal van doorslaggevend belang zijn voor de verdere ontwikkeling van Broeze. Kruysen opent voor hem als het ware de deuren naar vakmanschap, kunstenaarschap en kennis van de geschiedenis van de kunst. Eenmaal terug in Twente werkt hij als een bezetene. Het impressionisme van de Haagse school, pointillisme, kubisme, realisme passeren de

revue. Landschappelijke motieven uit eigen omgeving, herinneringen aan de reis naar Silezië en enkele reisesjes naar Vlaanderen, vormen naast portretten en stillevens de hoofdmoot. Speciaal voor het portret neemt hij nog les van de Almelose portretschilder Jos Beeling. Enige respons kan niet uitblijven. In 1933 organiseert het gloednieuwe Rijksmuseum in Enschede de eerste "Tentoonstelling van Twentsche schilderkunst". Jan Broeze wordt uitgenodigd, waarschijnlijk op voorspraak van architect en boerderijdeskundige Jan Jans. Hij moet zich op sociaal en artistiek terrein een vreemde eend in de bijt gevoeld hebben. De algemene tendens is braaf en conservatief. Ook zijn er nogal wat amateurs uit fabrikantenkringen bij. Toch is het voor Broeze een opsteker. Hij zet zijn verkenningen van het kubisme voort, hoewel hij daarnaast altijd in meer traditionele stijlen zal blijven werken.

De Nieuwe Groep

Als de boerderij in 1945 door de bezetter in brand wordt gestoken, gaat een groot deel van het werk verloren, waardoor het onmogelijk is de ontwikkeling van de kunstenaar stap voor stap te volgen. In de omgeving van Goor zitten nogal wat jonge jongens, waaronder enkele afgestudeerden van een academie voor beeldende kunst, ondergedoken. Rond de familie van de onderwijzer Folkert Haanstra formeert zich een groep, die zich pal na de oorlog als De Nieuwe Groep zal manifesteren. Oprichters zijn de Haanstra's (Folkert sr. en jr. Johan), Riemko Holtrop, Ben Akkerman, Wim ten Broek, Bas Kleingeld en Jan Broeze. De groep manifesteert zich met tentoonstellingen in Hengelo, Velp, Zutphen, Amsterdam en Haarlem en krijgt veel positieve reacties. De schilderkunst van Twente staat op de kaart. Broeze vervult de rol van nestor in dit gezelschap. Al behoort hij in jaren tot de ouderen, in zijn gedreven zoektocht naar een nieuwe kubistisch

geïnspireerde stijl kun je hem tot de jongeren rekenen.

Spaanse landschappen

Het aanvankelijk enthousiasme van de jonge kunstenaars moet al snel worden getemperd. De wederopbouw kost aller inspanning en middelen, voor de kunstenaar is er nauwelijks emplot. Voor Broeze, die immers steeds het boerenbedrijf heeft kunnen combineren met zijn schilderkunst, maakt dat niet uit, maar vele van zijn kunstbroeders zoeken noodgedwongen een vaste baan. Het kunstleven draait op een zeer zacht pitje. Jan heeft regelmatig contact met de sappelende schilders. Behalve Riemko Holtrop weten ook Theo Wolvecamp, Eef de Weerd en de Duitse fotograaf Fritz Pitz hem te vinden. Nog eenmaal maakt hij een grote reis: samen met Karel Schönfeld Wichers trekt hij in 1959 door Zuid Frankrijk en Spanje. Ze hebben veel bekijks met hun bijzondere kampeer-atelier-wagen: de Keukelkoare. Voor Jan betekent het nieuwe landschappen, nieuwe inspiratie en in de verwerking

Kubistisch stilleven, zonder jaar

Rijksmuseum Twenthe en later (1976/77) bij zijn tachtigste verjaardag nogmaals. Broeze werkte door tot op zeer hoge leeftijd. Na zijn dood is het nagelaten werk bijeen gebracht in de Stichting Collectie Jan Broeze. In oktober 2010 werd in

Elsenerbroek een kunstwerk van Broeze onthuld. Het is te vinden aan de muur van het recent gerenoveerde multifunctioneel centrum. Tot dan toe was het in Goor te vinden geweest. Hiermee is een stukje Broeze terug dichtbij de plek waar hij is geboren, het erve Koorjan.

Geboren: 29-11-1896 Elsenerbroek
Overleden: 5-12-1983 Delden
Vader: Jan Broeze
Moeder: Janna Leetink
Publicatie: M.H.Breitbarth- van der Stok. Jan Broeze, Die dingen van mij hebben een vaste waarde. Markelo, Stichting Collectie Jan Broeze, 2008. 148 p.

2008. 148 p.

Website: www.JanBroeze.nl

Afbeeldingen: Stichting Collectie Jan Broeze, Markelo

Winterlandschap, 1933

daarvan een aantal prachtige schilderijen. In 1961 krijgt hij (bij uitzondering- het museum was niet actief op het terrein van de eigentijdse kunst) een tentoonstelling in

Uit de collectie van de Oudheidkamer

Zeno Kolks

In de volksdevotie van de late middeleeuwen speelde het lijden van Christus een grote rol. In dit verband mag gewezen worden op voorstellingen als de gevangenneming van Christus in de hof van olijven, aan zijn berechting, zijn geseling, zijn kruisdraging en zijn kruisdood. Behalve bijbelse zijn er ook niet bijbelse taferelen zijn, zoals Veronica die het gelaat van Christus afwist, Christus op de Koude steen en Maria, die het dode lichaam van haar zoon draagt, de zogenaamde Pietà of Nood Gods.

Van één van deze niet Bijbelse voorstellingen is in de collecties van de Oudheidkamer Twente een brokstuk van een beeld aanwezig, namelijk van de doek van Veronica. Volgens een oude kerkelijke traditie was zij een vrouw die Jezus tijdens zijn kruisgang te hulp schoot door het afvegen van zijn bezweet en bebloed gelaat. Op miraculeuze wijze zou de doek, die zij

hem gaf, voorzien zijn van een afdruk van zijn gelaat. Het weefsel zou bewaard gebleven zijn en zich nu bevinden in een beeld van de H. Veronica in de St. Pietersbasiliek in Rome-Vaticaanstad. Veel pelgrims zijn in de loop der eeuwen naar de Eeuwige Stad afgereisd om deze relikwie te zien en te vereren.

De bedoelde afbeelding van de doek van Veronica is een brokstuk, dat deel

heeft uitgemaakt van een groter geheel. Als

ik het wel heb is het mgr. A.E. Rientjes, pastoor en historicus, geweest, die dit fragment geïdentificeerd heeft als een onderdeel van een zogenaamde passiezuil. Een dergelijk lichaam, dat wel een hoogte van vier tot vier en een halve meter kan bereiken, is een symbool van de geselkolom en is dan ook getooid met voorstellingen van de passie van Christus. Op de top van de zuil bevindt zich de haan van Petrus.

Passiezuilen zijn heden ten dage nog te vinden in of bij verschillende kerken in het Westmünsterland zoals in Billerbeck, Dulmen, Epe en Metelen. Ook in het oosten van Nederland komen of kwamen zij voor: in Horst in Noord Limburg, Markelo in Twente en Zevenaar in de Liemers. Twee van de drie binnen onze landsgrenzen dateren uit de late middeleeuwen, zoals dat uit Markelo uit omstreeks 1500 of het begin van de 16de eeuw. Het fragment uit Markelo is vervaardigd van benteheimer zandsteen, meet 68 x ca. 32,5 x 30 cm., en weeg 54 kg. Oudheidkamer Twente, inv. nr. 135.

De passiezuil van Markelo, die bij de kerk aldaar zal hebben gestaan, zal na de invoering van de Hervorming aan gruzelementen zijn geslagen. Men mag veilig aannemen dat dit in de loop van de 17de eeuw is gebeurd. Nog tot 1637 gingen gelovigen er ter bedevaart. In de kerk van Markelo werd een partikel van het H. Bloed van Christus vereerd.

Ernst Jan Krudop: nieuwe voorzitter voor de Oudheidkamer?

Van de redactie

Op 29 maart 2011 vindt de algemene ledenvergadering van de Oudheidkamer Twente plaats. Nadat de huidige voorzitter, Jan van Alsté, te kennen heeft te gegeven te stoppen met zijn functie als voorzitter van de Oudheidkamer is het bestuur op zoek gegaan naar een potentiële opvolger. Deze is gevonden in de persoon van Ernst Jan Krudop, die al sinds vorig najaar ad interim bestuurslid is. De redactie maakte alvast kennis met hem en was benieuwd naar zijn visie op de toekomst van de Oudheidkamer Twente.

“De Welle”

Met de laarzen aan ontvangt Ernst Jan Krudop ons hartelijk op het erf van zijn woonboerderij. Wonend in de uit 1935 daterende boerderij “De Vierschacht”, een onderdeel van het landgoed “De Welle” aan de Oldenzaalsestraat tussen Enschede en Lonneker, geniet hij constant van een bijzonder stukje Twente. De naam van het landgoed is niet toevallig. Vlak achter de boerderij liggen de bronnen van de Vanekerbeek. Het voormalig boerenhuis werd gebouwd door A.J. Blijdenstein als innamekantoor voor linnen en doek dat door boeren in de omgeving werd geweven.

Loopbaan

Hij woont er nu, na een uitgebreide restauratie van twee jaar, samen met zijn vrouw en vier schoolgaande kinderen. De drie meisjes en één jongen werden allemaal in Enschede geboren, net als Krudop zelf in 1964. Aan zijn vaders kant is hij verwant aan de familie Rozendaal en Menko, moeder stamt af van de Blijdensteins. Meer Twentse wortels kan toch eigenlijk niet? Hij studeerde bedrijfseconomie in Groningen en vond vervolgens werk in Amsterdam bij verschillende uitgeverij van vaktijdschriften. Na daar succesvol te zijn geweest werd hij aangetrokken door de KRO om daar een multimediatelevisiebedrijf van te maken. Ook als niet-katholiek wist hij daar veel te bereiken, vanuit een houding als – zoals hij het zelf noemt – “relatieve buitenstaander”. Sinds een paar jaar is hij directeur van KienhuisHoving. Wederom als

buitenstaander; Krudop is immers geen jurist.

Oudheidkamer Twente

Nu wordt hij door het huidige bestuur voorgedragen als nieuwe voorzitter: “Ik vind de streekgeschiedenis erg belangrijk en ben erg ‘grondgebonden’. Daarnaast wil ik het contact tussen de Oudheidkamer en de oprichtersfamilies weer gaan verbeteren.” Ernst Jan gunt zichzelf daar in ieder geval vijf jaar voor. Wat wil hij bereiken? “Daar wil ik nog eens goed over nadenken en langer voor meelopen. Ik ben niet iemand die als een olifant door een porseleinkast dendert. Daarnaast heeft Jan van Alsté zich de eerste tijd nog beschikbaar gesteld voor advies op de achtergrond. Ik wil vooral doen waar we als Oudheidkamer goed in zijn. We moeten een imago opbouwen van een Twents instituut, dat onderwerpen aan moet pakken die het strikt plaatselijke te boven gaan.” Krudop vervolgt: “De oprichting van de Twentse Taalbank is een goed voorbeeld van een overkoepelend Twents onderwerp. Het zou niet goed zijn wanneer elke plaatselijke historische vereniging hiermee bezig zou houden.”

Leerstoel Twentse geschiedenis

Ook de mogelijke komst van een Twentse leerstoel juicht Ernst Jan Krudop als professionalisering van de Twentse geschiedbeoefening van harte toe: “Twente verdient dat. Het kan en moet wetenschappelijke onderbouwing geven

voor wat we nu doen en in de toekomst kunnen doen. Desondanks zou er nog wel goed gekeken moeten worden waar de leerstoel gevestigd moet worden. Is een van oorsprong technische universiteit daarvoor het meest geschikt? Je zou ook naar andere universiteiten in Nederland, wellicht ook over d'n poal kunnen kijken. Er is immers geen Twentse geschiedenis, de geschiedenis van dit gebied houdt niet bij de grens op."

beter worden ingezet; we hebben de faciliteiten om in ons eigen pand dingen te organiseren, daar moeten we goed gebruik van maken. Stilletjes vind ik het jammer dat ons pand, als modern woonhuis, niet een door mij sterk gewaardeerde historische uitstraling heeft. Misschien is het, op lange termijn, interessant om alternatieven te onderzoeken. Zou het geen idee zijn om boerderij "Groot Bavel" bij het Rijksmuseum Twenthe weg te halen en dat

Foto: Robert Kemper, Alferink

Ernst Jan Krudop voor zijn boerderij op landgoed De Weele.

Exploitatie en rol als voorzitter

Krudop: "Als bedrijfseconoom kijk ik overigens ook geïnteresseerd naar wat de Oudheidkamer Twente de laatste jaren heeft gepresteerd. We hebben nu een pand in eigendom, maar dienen wel de exploitatie op te kunnen brengen. Wil je als vereniging op lange termijn overleven dan moet je zelfvoorzienend zijn en zeker de terugkerende, vaste kosten kunnen dragen. We willen ons bezighouden met het Twentse erfgoed, en het pand kan daarbij

verantwoord te transformeren naar een historische sociëiteit?" Het lijkt erop dat Krudop vol ideeën zit. Desondanks blijft zijn rol bij de realisatie van dat alles nog een zorgenkindje: "Ik kan nooit zoveel tijd aan de Oudheidkamer besteden als Jan van Alsté dat de laatste jaren deed. Mijn gezin en werk vragen immers ook het nodige. Desondanks zal ik me vol enthousiasme inzetten om de Oudheidkamer de komende jaren in Twente nog beter te profileren!"

De textielbaronnen, een boek over fabrieken en families

Wim H. Nijhof

'Noem mijn vader alstublieft geen textielbaron', was het indringende verzoek van Goderd van Heek, met wie ik vaak over zijn vader Jan Herman van Heek (1873-1957) sprak voor de biografie die ik over deze vermogende textielfabrikant schreef. Bastiaan Willink, telg uit het Winterswijkse textielgeslacht Willink, spreekt graag over textielbaronnen, hij schreef er een zelfs een boek over, De Textielbaronnen, met de ondertitel Twents-Gelders Familisme en de eerste grootindustrie van Nederland 1800-1980.

De auteur bedacht zelfs een afgeleid neologisme, de 'textielbaroniale spilzucht' (sic!). Symbolen daarvan noemt hij de vele royale, vaak riant gesitueerde fabrikantenvilla's. Een fabrikant kon in 'de betrekkelijke armoedige omgeving van de Twentsch-Achterhoekse steden, stadjes en dorpen met relatief weinig geld zijn stand ophouden'. Waarom arbeiders met 'scheve ogen' naar deze praalhuizen van de textielbaronnen keken? Dat kwam door het grote contrast met hun morsige arbeiderswoning. En daarom zijn nog 'vandaag de dag, terwijl de fabrieken al decennia geleden gesloten zijn, "textielbaronnen" de vroegere uitbuiters', aldus de auteur.

Uitbuiters

Zou dat contrast dan oorzaak zijn van de sociale kwestie? Zouden in de jaren tachtig van de voorvorige eeuw Ferdinand Domela Nieuwenhuis, prediker van het socialisme dat vooral de arme loonslaven een betere wereld beloofde, en de rooms-ode kapelaan Alfons Ariëns die voor de katholieke arbeiders opkwam, ook zo geschrokken zijn van die tegenstelling tussen de stadsvilla's en krottenbuurten als De Krim en Sebastopol? Zij wisten beter, de fabrikanten waren uitbuiters die in een groot huis konden wonen, omdat ze de arbeiders te weinig betaalden, zich niet bekommerden om hun werk- en leefomstandigheden. Het enige wat telde was de jaarwinst van het bedrijf, hoe meer hoe beter. Zou ooit een baron door De Krim

zijn gelopen, links en rechts minzaam de mannen, de vrouwen, de sloebertjes van kinderen groetend?

Maar we hebben aan die textielfabrikanten toch heel wat te danken, want 'ze deden aan liefdadigheid en verbetering van openbare voorzieningen', aldus Willink. Dan volgen de bijna spreekwoordelijk geworden voorbeelden van het zwembad en de drie parken van de familie Van Heek in Enschede. Het waren 'voorzieningen' die voortkwamen uit patriarchale zorgmacht en de wens een monument voor zichzelf en de familie te creëren, van het geld dat over de rug van de arbeiders was verdiend. In het Volkspark in Enschede zag je op zondag geen arbeiders een biertje drinken, ze waren veel te moe, die ene rustdag in de week bleven ze liever thuis, want maandag-morgen ging de fluit weer voor een nieuwe twaalfurige werkdag.

Patriarchale zorgmacht

Willink verdedigt soms met wankel argumenten de handel en wandel van de rijke textielbaronnen, een andere keer twijfelt hij over hun grootsheid en gulheid. Hadden de fabrikanten uit de opbrengsten van het bedrijf de arbeiders niet meer

kunnen betalen? Textielhistoricus E.J. Fischer berekende in 1883 dat Spanjaard in Borne veertig procent van het bedrijfsinkomen aan loonsverhogingen had kunnen besteden. Willink denkt dat dan de arbeidsmarkt zou zijn verpest, de fabrikanten zouden ruzie met elkaar krijgen, omdat arbeiders overliepen naar de fabriek die het best betaalde. Evenwicht in de lonen was geboden, in het belang van iedere ondernemer, die veel geld moest verdienen om zijn stand op te houden. En de ijzeren regels van het familisme eisten bovendien dat er zoveel mogelijk kapitaal binnen de familie bleef. Lage lonen waren dus een uitkomst. Zo konden fabrikanten zich tenminste buitengoederen veroorloven, zoals Gerrit Jan van Heek, die volgens familie verhalen van Enschede naar Winterswijk over eigen grond kon lopen. Overigens was Van Heek een kleintje onder de grootgrondbezitters, want hij betaalde in 1893 bijna 1800 gulden belasting en baron Van Heeckeren Wassenaer bijna 13.000 gulden, zeven keer zoveel. De adel had meer gronden dan de fabrikanten, zo verdedigt Willink de katoenelite, vergetend dat de adel kocht van oud geld en de fabrikant van nieuw geld, verdiend door arbeiders die met een klein tientje in de week haar huis gingen.

'Middenstanders'

Willink schildert in zijn boek zijn twijfels. Enerzijds voelt hij zich als nazaat van een textielbaron verplicht de voorvaderen en zijn collega's in Oost-Nederland te verdedigen, anderzijds weet hij dat hij slechts ramen wast. Zijn boek is interessant. Misschien heeft de lezer de verhalen van de eerste helft al elders gelezen, maar Willink tovert soms nieuwe verbazingwekkende gezichtspunten. De schuldbijten aan de grote stakingen van de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw waren niet de fabrikanten. Dit is zijn wat naïeve, in latere jaren achterhaalde visie, de stakingen kwamen de baronnen goed van pas. In de tweede helft pre-senteert Willink zijn boeiende, zij het wat saai geschreven portretten van bedrijven en de baronnen van de katoenadel. Onder zijn 'textielbaronnen' treft de lezer ook de 'middenstanders' onder de fabrikanten aan die zeker niet tot de katoenadel behoorden. In Haaksbergen en andere kleinere textielcentra spreken ze over Heeren, niet over baronnen. Goderd van Heek zal gruwen van de titel.

Bastiaan Willink, De textielbaronnen Twents-Gelders familisme en de eerste grootindustrie van Nederland 1800-1980, Zutphen, Walburg Pers, 256 blz., ing., geïll., ISBN 978.9057.306846. € 29,50

OKT-nieuws

Boekenveiling groot succes

De boekenveiling die op 11 december 2010 onder de leden van de Oudheidkamer Twente werd gehouden was een groot succes. Met een opbrengst van ruim € 4800, dertig procent meer dan was begroot, is een substantieel bedrag toegevoegd aan het boekenfonds. Een nieuwe veiling is in voorbereiding. De exacte datum wordt nog bekend gemaakt. Daarnaast kunnen leden daar ook zelf desgewenst boeken laten veilen, tegen vijftien procent veilingkosten. De opbrengst (de veilingkosten) daarvan is 't *Inschrien* 2011 / 1

ook voor het boekenfonds bestemd. Meer informatie: Theo van Stapele, tel. 06-53258596.

Brulfteneugers van Hendrik Valkenburg

Het schilderij De Brulfteneugers van Hendrik Valkenburg is inmiddels aangeschaft. Na de vorige oproep zijn er voldoende schenkingen geweest, zodat het schilderij inmiddels aan de collectie is toegevoegd. Alle schenkers: hartelijk bedankt!

Historisch onderzoek op een andere manier bekeken

Hilda Ferwerda en Geert Bekkering

In een boeiende presentatie voor de Oudheidkamer Twente schetste de heer Albert de la Bruheze op dinsdag 11 januari dit jaar hoe een mogelijke integrale historische stadsstudie van Enschede eruit zou kunnen zien. Vanuit de gemeente Enschede werd in oktober 2009 bij de Universiteit Twente de vraag uitgezet hoe de geschiedenis van de stad integraal onderzocht en beschreven zou kunnen worden. De gepresenteerde onderzoeksvisie kan een inspiratie zijn voor andere Twentse geschiedvorsers.

Geschiedenis en technologische ontwikkelingen

De heer Adri Albert de la Bruheze werkt als techniekhistoricus aan de Universiteit Twente bij de vakgroep STEPS (Science,

consumptiemaatschappij, *Manufacturing Technology, Manufacturing Consumers. The making of Dutch Consumer Society* en redactiesecretaris van het zevendelige Techniekhistorische overzichtswerk

Foto: collectie Geert Bekkering

Steden als knooppunten van menselijke activiteit. Deze knooppunten zijn steeds in beweging en veranderen voortdurend. De Haverstraat in Enschede tussen circa 1900-1970.

Technology and Policy Studies), onderdeel van de Faculteit Management en Bestuur.

Deze vakgroep doet ondermeer onderzoek naar de geschiedenis van maatschappij en techniek. Omdat in Twente op veel plaatsen de ontwikkeling van techniek een belangrijke stempel op de ontwikkeling van de gemeenschappen heeft gedrukt, is het niet zo vreemd dat vanuit deze vakgroep de vraag naar het geschiedkundig onderzoek is opgepakt.

Albert de la Bruheze heeft al veel ervaring opgedaan met historisch onderzoek naar de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving in de laatste eeuwen. Hij was onder andere redacteur van een boek over de ontwikkeling van de Nederlandse

Techniek in Nederland in de Twintigste Eeuw dat werd uitgevoerd door de Stichting Historie der Techniek. De kennis en systematiek van onderzoek dat daar uit voort kwam kan worden gebruikt in het onderzoek naar de geschiedenis van steden en regio's, en zeker in een regio als Twente waar industrie en techniek een belangrijke rol speelden.

Zeker vanaf de 17e eeuw, is de ontwikkeling van techniek in Nederland van invloed op het verloop van andere ontwikkelingen en drukt een stempel op het verloop van de geschiedenis. Techniek beïnvloedt maatschappelijke ontwikkelingen, maar de maatschappij

beïnvloedt ook techniekontwikkeling. Techniek en maatschappij ontwikkelen zich dus in een wisselwerking. Zo had in Twente de ontwikkeling van de weeftechniek op het platteland gevolgen voor de ontwikkeling van steden. Steden en dorpen worden door Albert de la Bruheze gezien als knooppunten van menselijke activiteiten en netwerken. Deze knooppunten zijn steeds in beweging en veranderen voortdurend. In zijn visie, betekent dit dat de stad gezien kan worden als een centrum van kennisontwikkeling, handel, bestuur en infrastructuur. Hij ziet de stad als 'werk in uitvoering' waarin 4 aspecten zijn te

Foto: collectie Geert Bekkering

onderscheiden die nauw met elkaar samenhangen:

1. De stad als innovatieknooppunt, dat wil zeggen de stad als een plek waar problemen op het gebied van wonen, werken, leven, hygiëne, gezondheid, transport en informatie ontstaan en met elkaar verweven raken. De oplossing van deze complexe problemen vereiste de ontwikkeling van geheel nieuwe technieken en organisaties.
2. De stad in context, dat wil zeggen dat de stad en het stedelijke leven onderdeel is van bredere ontwikkelingen als kennis, techniek, handel, industrie, bestuur, crisissen en oorlogen.
3. De stad als context, dat wil zeggen een plek waar verschillende visies en ideeën ontstaan en botsen met de noodzakelijk geachte ontwikkeling van de stad.
4. De stad als actor, dat wil zeggen de stad maakt zelf ook sociale relaties en levenswijzen waardoor specifieke keuzes worden gemaakt en waar niet alles mogelijk is. Steden verschillen dus van elkaar.

Vanuit deze visie op de stad kan er onderzoek worden gedaan naar de ontwikkeling van Enschede, maar natuurlijk ook van andere plaatsen in Twente omdat ze met elkaar verbonden waren door onder andere kennis, oplossing van stedelijke problemen,, transport, mensen, handel, industrie, bestuur, taal en geloof.

De stad als interactief netwerk

In de opdracht van de Gemeente Enschede heeft Albert de la Bruheze met zijn collega Professor Lissa Robert een rapport geschreven waarin wordt aangegeven hoe een integrale historische stadsstudie van Enschede eruit zou kunnen zien. Belangrijke vraag daarbij is natuurlijk waar het beginpunt van het onderzoek ligt. De oudere geschiedenis zal aandacht krijgen, maar het is de bedoeling om met name vanaf 1750 verschillende onderzoeksthema's onder de loep te nemen, omdat vanaf die tijd de ontwikkeling van techniek en industrie versnelde en van grote invloed werd op de ontwikkeling van Enschede.

Vanuit dat uitgangspunt kan dit stadsonderzoek worden onderverdeeld in verschillende verticale thema's: Het landschap (archeologie en veranderende visies op archeologie), migratie, geloof en inspiratie (de rol van levensovertuiging en levensvisies op de ontwikkeling van de stad), bestuur (wie trekt er op formele en informele manier aan de touwtjes?), circulatie (de rol van lokale maar vooral ook niet lokale kennis, expertise, techniek en kapitaal op de ontwikkeling van de stad), productie (wat en hoe wordt er geproduceerd: productie- en organisatiemethoden in landbouw, handel industrie, stedelijke voorzieningen en cultuur), consumptie (het dagelijkse leven) en leren (scholen en scholing maar ook het leren van ambtelijke diensten en het leren door sociale organisatie: politiek,

vakorganisatie, cultuur, sport en vrije tijd). Ook zijn er horizontale lijnen te vinden die kunnen terugkomen in het onderzoek. Hoe men bijvoorbeeld langzamerhand bij steeds terugkerende problemen geplande oplossingen ging bedenken. Dus hoe planning en organisatie van instellingen en instituten zich ontwikkelde tussen politiek, techniek en sociale omgeving. Zo kan de periode vanaf 1880 grofweg als volgt worden ingedeeld. In 1880-1914 lag de nadruk op de ontwikkeling van hygiëne, de bestrijding van ziekten, de aanleg van riolering en waternet en de ontwikkeling van stedelijke diensten. De periode van 1914-1945 was de periode waarin stedenbouw en stadsplanning tot ontwikkeling komen, 1945-1980 is de periode waarin het verkeer en met name het autoverkeer veel aandacht krijgen. Verkeerskunde en verkeersplanning wordt steeds belangrijker. Bereikbaarheid, de ontsluiting van de stad en parkeren worden belangrijke aandachtsgebieden. In de snijdende horizontale en verticale lijnen zal telkens aandacht zijn voor een aantal ijkpunten als rampen bijvoorbeeld de stadsbranden, oorlogen, de industrie en diensten, inclusief onderwijs en onderwijsinstellingen als de Textielschool en de THT.

Nieuw elan voor Twents onderzoek

Op dit moment ligt er dus een voorstel bij de Gemeente Enschede voor de totstandkoming van een historische stadsstudie over Enschede in bredere regionale, nationale en international context. In de totstandkoming van dat voorstel zijn veel bestaande bronnen geïnventariseerd en werden al bestaande historische onderzoeken in kaart gebracht. Een klankbordgroep bestaande uit vertegenwoordigers van verschillende historische verenigingen in Enschede werd daarbij regelmatig geraadpleegd. Ook de Oudheidkamer Twente was daarbij betrokken.

Als eindproduct kan er een standaard werk in boekvorm komen, maar er kan ook gedacht worden aan een website waarmee verder gewerkt kan worden aan de geschiedschrijving. Ook is het mogelijk dat middelbare scholieren en studenten, kunnen meedoen aan het onderzoek bij stukjes de geschiedenis in te vullen. Ook de steun en expertise van amateurhistorici uit Twente is onontbeerlijk, ook die van binnen onze vereniging, zij bezitten immers een schat aan informatie!

Het leuke aan dit verhaal is dat door de Universiteit Twente een andere invalshoek wordt gekozen die het historische onderzoek kan inspireren en verder kan brengen. Op wetenschappelijke basis kan verder worden gewerkt aan het geschiedkundig onderzoek in Twente op vele onderwerpen. De verschillende thema's kunnen als inspiratie dienen voor het historisch onderzoek op alle plaatsen waar mensen op grote of kleinere schaal samen woonden, werkten en leefden in Twente. Het blijft een uitdaging voor de wetenschappers hun bevindingen op zo'n manier vorm te geven dat het een inspiratie vormt voor zeer veel geïnteresseerden in het onderwerp. Alleen dan kan het leiden tot een sneeuwbal effect in heel Twente. Wij kunnen daaraan met mooi onderzoek en goede suggesties meewerken. Op dit moment ligt de nadruk op Enschede omdat zij het initiatief voor het vooronderzoek heeft genomen en geldschieter is. Maar het had net zo goed een andere stad in Twente kunnen zijn. Voor goede ideeën is immers vaak wel een potje te vinden! Het zou mooi zijn als er een meer regionale opzet zou komen in het onderzoek zoals een regionaal programma en regionale samenwerking. Ook in het UT-rapport wordt aangegeven dat daar de voorkeur naar uitgaat, in plaats van alleen maar een beperkt Enschede project.

Boeksignalement: Oudheid van Twente

Robert Kemper Alferink

Dr. Gerard Seyger heeft er vijf jaar werk op zitten. In november 2010 verscheen een dikke pil met verkennende studies over de oudheid van Twente, van 12 v Chr. tot 1200 na Chr. Op basis van vaststaande veronderstellingen is hij in meer en mindere mate gestructureerd te werk gegaan door uitentreuren alle beschikbare bronnen over een bepaald deelonderwerp zo precies mogelijk te bestuderen, te interpreteren en te analyseren, om zo tot nieuwe inzichten te komen. De lezer is echter gewaarschuwd! Seyger schrijft: "We publiceren onze verkenningen in de hoop, dat andere onderzoekers daarop voort kunnen bouwen of tenminste enig nut van onze inspanningen kunnen hebben." Germanen en Romeinen is het eerste onderwerp waar Seyger aandacht aan schenkt. Na begonnen te zijn met een introductie over het Romeinse Rijk aan het begin van de jaartelling bevat het werk analyses en vertalingen van teksten van Romeinen over Germanen en Twentenaren. Het tweede en derde hoofdstuk bevat informatie over de Germanen die Twente bewoonden, hun leefgewoonten, geloofsovertuiging en rangen en standenstructuur. Al met al is het soms, zeker voor minder ingevoerde lezers, lastig om alle aannames en stellingen te toetsen, mede ook door de schaarsheid aan bronnen. Daarnaast is het jammer dat er soms wat onvoldoende aandacht is voor archeologische vondsten uit die tijd. Het derde deel gaat over de periode in Twente tot aan de kerstening, of liever gezegd: over Oldenzaal en ruime omgeving. Vervolgens wordt de kerstening van oostelijk Nederland en het Münsterland besproken, waarbij Seyger ook Duitse invloeden onder de loep neemt. Het vijfde deel is wederom een Oldenzaalse, maar daarmee niet minder belangrijke,

aangelegenheid. Er wordt een uitgebreide analyse gemaakt van Plechelmus in Oldenzaal, zijn werk, de invloed die Plechelmus had en zijn geestelijk vaders. Na een inleiding over de bestuurscultuur in de periode 800-1000 en de graafschap Twente wordt een nieuwe blik geworpen op het 'beroemde' goederenregister van de abdij van Werden. Hiermee wordt mijns inziens de kern van het boek bereikt. Seyger heeft een sterke analyse gemaakt van de structuur van het Werdense register. Er is meer dan een 'simpele' opsomming van genoemde plaatsen en boerderijen. De verscheidene afdrachten aan het klooster worden verklaard. Vervolgens worden alle betrokken plaatsnamen besproken, waarmee Seyger de discussie vervolgt over plaatsnaamuitgangen als -lo, - here, en -haar; hier is echter weinig nieuws onder de zon. Meest waardevol en Twente-specifiek, waarna eerder nauwelijks grondig onderzoek is verricht, zijn de Twentse welgestelde families in de tiende eeuw. De geslachten Van Beuningen, Van Saterslo, Van Twickel, Van Driene, Van Zenderen, Van Albergen en vele andere namen worden besproken, in samenhang met hun goederenbezit. Voor iedereen die nóg meer wil weten, is er een zestig pagina's tellende bronnenlijst, waarbij er opvallend veel gebruik gemaakt is van Duits onderzoek. Het boek is absoluut geen populaire, makkelijk leesbare publiëksuitgave. Desondanks heeft Seyger een belangrijk werk geschreven waar nog vele malen op teruggekomen en vooruitgewerkt moet en zal worden. Hopelijk komt hij zelf nog met een tweede deel.

Dr. Gerard Seyger, Oudheid van Twente –
Verkennde studies, Enschede, Uitgeverij
TwentseWelle, Enschede. 592 blz., geb., geïll., ISBN
978.90.71517.24.2. € 35,-

Het Twents Groot Huis Van De Veelkleurige Cultuurgeschiedenis

Guus Goorhuis

Dit artikel is een ingekorte en bewerkte weergave van de inleiding door Guus Goorhuis, voorzitter van de redactie Jaarboek Twente, bij gelegenheid van de presentatie van de vijftigste jaargang van het Jaarboek Twente op donderdag 14 oktober 2010 te Enschede.

“Het tijdige met het eeuwige verwisseld, of: op de klank van de midwinterhoorn de eeuwigheid in.” Onder deze titel verscheen in 1981 in het Volkskundig Bulletin van het Amsterdamse Meertens Instituut een vijftig pagina’s tellende studie over de midwinterhoorn, geschreven door Han Voskuil, destijds wetenschappelijk medewerker aan dit instituut, ook wel Het Bureau genoemd. Voskuil’s alter ego, Maarten Koning, doet in deel zes van de roman Het Bureau verslag van een bezoek aan Twente in 1984. Maarten is vanuit Amsterdam met trein en bus op weg naar Ootmarsum voor een interview met de regionale tv over de midwinterhoorn; een opname op locatie, in dit geval het Openluchtmuseum te Ootmarsum. Een fragment (J.J.Voskuil, Het Bureau, Amsterdam 2000. Deel 6, 358-359):

“(…) Ze reden in de regen door het natte land. Zwarte akkers, vale weilanden. Na Tubbergen begon het land wat te golven. Ootmarsum. Hij stapte uit en liep door de regen naar de museumboerderij waar de opnamen plaatshadden. Van honderd meter zag hij in een schuur die wat achteraf lag een grote lamp. Hij liep daarheen en betrad door de half geopende deur een hoge, holle ruimte. Het voorste deel was fel verlicht. Achter het licht brandde een vuur onder een ijzeren ketel. In het halfdonker stond een groepje zwijgende mannen. ‘Ik kom voor meneer Veenboer,’ zei Maarten. ‘Die is boet’n,’ zei een van de mannen. Veenboer was met een cameraman en een geluidstechnicus bezig met de opname. Ze stonden met twee mannen in blauwe kielen en met zwarte petjes bij een hoog opgemetselde put. De mannen hadden allebei een midwinterhoorn.

De dikste hield de hoorn boven de put en ging juist blazen toen Maarten zich bij hen voegde. Sonore, weemoedige klanken. Dat werd nog eens herhaald.

‘Hoe oud is dat gebruik nou eigenlijk?’ vroeg Veenboer.

‘Tja,’ zei de dikke.

‘Old,’ zei de kleine.

‘Maar hoe oud?’ drong Veenboer aan. ‘Vijftig jaar? Honderd?’

‘Older,’ meende de dikke.

‘Ze zegg’n wal dat het nog oet t heidendom stamt, om de boze geest’n te verjaog’n,’ zei de kleine.

Veenboer gaf Maarten een knipoog.

‘Maor daor weet wie niks van,’ voegde de dikke er voorzichtig aan toe.

‘En komt het alleen in Twente voor?’ vroeg Veenboer.

‘Jao, het is zuuver Twents,’ zei de dikke.

‘Ie heurt daorin de Twentse ziel,’ vulde de kleine aan.

‘Dat is interessant,’ zei Veenboer tevreden. ‘Heel interessant.’

Als het nog even zo doorgaat, zeg ik straks dat ze gelijk hebben, dacht Maarten geïrriteerd.

Ze keerden uit de regen terug in de verwarmde, rokerige ruimte. De dikke man bleef buiten. Hij werd nu, terwijl hij stond te blazen, over het vuur en door de raampjes gefilmd.

Maartens ogen begonnen aan het halfdonker te wennen. Hij keek tersluiks naar het groepje zwijgende mannen. Ze waren wat argwanend en hij voelde zich een judas. Straks, als deze romantische opnamen beëindigd waren, kwam het interview waarin hij de hele boel met de grond gelijk moest maken. (…)

Het bouwwerk van de romantische, anekdotische en daardoor wat karikaturale

Foto: Gerard Krister

Het ITC in Enschede.

geschiedschrijving over Twente zal wel altijd blijven bestaan. Ook toeristische en andere reclamecampagnes maken graag gebruik van emotie en suggestie. Maar geleidelijk aan komt dat bouwwerk toch wat leger te staan. Er tegenover wordt hard gewerkt aan een nieuw Huis van Twente: Eén Groot, virtueel Huis Van De Veelkleurige Cultuurgeschiedenis waarin plaats is voor iedereen die schrijft over het toen en het nu en het waarom ervan. Een Huis waarin ook plaats is voor kritisch debat over de inhoud van het gepubliceerde.

Het virtuele Twents Groot Huis Van De

't Inschrien 2010 / 4

Veelkleurige Cultuurgeschiedenis heeft al het een en ander aan inrichting. Bij binnenkomst in het in aanbouw verkerende pand kunnen we al direct doorlopen naar een sfeervolle kamer: de Taalkamer. En in de hal is nog onlangs een fraaie driezitsbank neergezet: de Taalbank. De Twentse Taalbank. Misschien iets voor in de Taalkamer? Zouden er ook al stoelen staan? Die van Hutt'nkloas bijvoorbeeld, op de afdeling cirkel, sagen en legenden (met dank aan Herman Finkers), naast de Germaanse kamer?

Op de begane grond bevinden zich verder nog de bibliotheek en het archief. Dat laatste bestaat uit vele Twentse particuliere, bedrijfs- en gemeentearchieven en verder uit zelf te betalen reisjes naar ondermeer de archieven in Zwolle en Deventer; verder achter de IJssel die in Arnhem en Utrecht en aan de andere kant – over de Dinkel – Rheine en Münster. Her en der op deze begane grond zitten literatuur- en archiefvorsers gebogen over hun met grote precisie aan het stof ontftuselde details die het fundament vormen voor zeer veel van wat over het Twente van nu en toen geschreven wordt.

Op de middenetage van het Twents Groot Huis Van De Veelkleurige Cultuurgeschiedenis bevinden zich de kantoortjes van de tientallen Twentse heemkundige verenigingen, ieder met een eigen toegang naar de centrale hal. Zij zijn actief en bloeien als nooit tevoren. Een eigen tijdschrift houdt de leden op de hoogte van verenigingsactiviteiten en van de resultaten van onderzoek dat gedaan wordt naar personen, instellingen en lokale gemeenschappen die verbonden zijn met die vereniging. Verder lopen op deze etage nog allerlei los-vaste auteurs rond, wel of niet verbonden met zo'n vereniging of met de begane grond. Zij geven vanuit het perspectief van de middenetage uitzicht op de geschiedenis van hun familie, bedrijf,

stad of dorp, ook wel van de streek. Af en toe wordt hun boek ook buiten Twente gesignaleerd. Eén deur op deze verdieping – voorzien van het bordje Stad en Land – geeft toegang tot een klein balkon. Daar zetelt op gezette tijden een journalist van het bekende regionale dagblad. We zien hem nogal eens in en uitgaan bij de kantoorhoudende heemkundige verenigingen. Via het balkon Stad en Land – verbonden met genoemd dagblad – wordt de bewoner van Twente wekelijks op de

Blik vanaf de Javatoren op het Indiëterrein van Ten Cate in Almelo.

hoogte gehouden van lokale en regionale noviteiten van deze verenigingen alsook van de ZZP-auteurs van dezelfde verdieping.

In het luxe penthouse op de bovenste etage aangekomen – zo te zien nog niet verhuurd – raakt u geïmponeerd door het fabelachtige uitzicht. Heel Twente is in beeld, ja, ook andere delen van ons land en aan de andere kant bovendien de Duitse Euregio. Maar die bovenverdieping lijkt nog akelig leeg. Hoewel: bij de lift (die had ik nog niet gezien) staan toch enkele tafels met daaraan auteurs en hun laptop, werkend aan een boek of artikel over een Twents onderwerp

met – inderdaad – wijdere vergezichten.

Hun werk wordt ook elders opgemerkt en besproken, soms ook gerecenseerd in vakbladen. En het Jaarboek Twente – dat inmiddels al vijftig jaar zowel boeiende details van de beneden- en middenverdieping biedt, alsook fraaie hogere uitzichten op de cultuur en het landschap van geheel Twente en nog wat verder; dat ook zelf inmiddels onderdeel is gaan uitmaken van de geschiedenis van Twente; dat van en voor elke bewoner en

voorbijganger in Twente is; dat maar liefst 405 auteurs en medewerkers kent die aan het succes ervan bijgedragen hebben – dat Jaarboek wil in het Twents Groot Huis Van De Cultuurgeschiedenis een wegwijzer en gids zijn. Baken en wegwijzer bij de ingang en gids die met de bezoeker meeloopt dat Groot Huis door.

Helaas weten nog slechts weinigen door te dringen tot deze bovenste etage. Bij het begin van de trap ernaartoe zie ik een bord hangen dat ik zo-even ook over het hoofd zag. Er staat: Hier wordt binnenkort een bijzondere stoel gerealiseerd:

De Twentse Leerstoel.

Idee: Oudheidkamer Twente.

Opdrachtgever: Gemeente Enschede.

Facilitaire instelling: Universiteit Twente.

Zou het dan toch ? Prachtig ! De Leerstoel als hart van de geschiedschrijving over onze streek. Kwaliteit Met Uitzicht.

Column: Er moet eenheid komen!

Het Alferink

Robert Kemper Alferink

In De Twentsche Courant Tubantia stond begin december een artikel over de Saasveldse midwinterhoornblazers. Zij waren het toen 'wel een beetje zat.' De Stichting Midwinterhoornblazen zou z'n werk niet doen. Deze overkoepelende Twentse stichting zou als doel moeten hebben het bewaken van de traditie en de kwaliteit van het midwinterhoornblazen. Blazers zouden de traditie de laatste jaren op allerlei manieren geweldig aandoen! Hoorns die op allerlei gekunstelde manieren werden gemaakt, melodieën die 'steeds meer in de sfeer van muzikaliteit' worden gebracht en blazen buiten de adventstijd. Voor de Saasvelders was de maat vol!

De plaatselijke groep blazers vroeg om meer structuur van bovenaf. Stichting Midwinterhoornblazen Twente diende met een duidelijk statement te komen en te zorgen voor structuur, eenheid en kwaliteit! Hoe de discussie is afgelopen is me eigenlijk ontgaan door de drukte in december. Al snel schoot me de vergelijking binnen met de Twentse historische verenigingen. Daarbij is het volgens mij juist andersom. Vanaf de zijlijn hoor ik geluiden vanuit organisaties als de Oudheidkamer Twente en de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis (VORG). Er moet eenheid komen! Historische verenigingen moeten samenwerken, krachten bundelen, profiteren van elkaars kennis en elkaar überhaupt leren kennen. Ook het Historisch Centrum Overijssel is hier druk mee bezig. Door te komen met een overkoepelend digitaal platform - met de nietszeggende titel 'Mijn Stad Mijn Dorp' - moeten historische verenigingen zich haast conformeren aan de visies en ideeën vanuit 'Zwolle'. Doel van het platform is onder andere het creëren van

een - of liever gezegd: één - digitale beeldbank voor heel Overijssel waar alle plaatselijke en regionale collecties foto's en prentbriefkaarten in geplaatst kunnen worden.

Interessant is het om daarbij de activiteiten van historische verenigingen zelf onder de loep te nemen. Enerzijds is men - en ik ben zelf ook bij een plaatselijke historische vereniging betrokken - druk bezig op basis van een eigen plan, anderzijds is men soms zoekende. Sommige verenigingen hebben hun zaakjes goed op orde. In Haaksbergen is een uitstekend toegankelijk archief bij de historische vereniging, er is een grote schare vrijwilligers én gebruikers van het archief. Het noemen van een vereniging waar het minder gaat is lastig, maar toch noem ik er één. De Historische Kring Hellendoorn-Nijverdal bedient een gemeente met meer dan 35.000 inwoners en telt slechts driehonderd leden. Het is moeilijk om extra vrijwilligers te vinden en de collecties zelf zijn voor het publiek niet heel gemakkelijk toegankelijk. Op de een of andere manier lukt het onze - maar ook andere - verenigingen soms niet om zich 'andersom' te keren. Een in zichzelf gekeerde visie op eigen activiteiten zou moeten omdraaien naar een langetermijnvisie op het betrekken en interesseren van de bevolking voor regionale geschiedenis en het krijgen van betrokkenheid voor het plaatselijk cultureel en gebouwd erfgoed. Alleen daarmee wordt op lange termijn de streekeigen- of plaatselijke identiteit van een dorp of gemeente behouden en versterkt. Dat lukt niet met langdurige, tijdrovende en weinig rendementvolle projecten als het scannen en indexereren van bijvoorbeeld tienduizenden krantenartikelen.

Rijksweg 1

Willy Ahlers

De oudste wegen die wij kennen zijn vaak niet meer dan een aantal karrensporen. Afhankelijk van het jaargetijde werd een bepaalde route gekozen. Er waren een aantal alternatieven. We zien die oude wegen meestal van kerk naar kerk gaan en zijn ze meestal kaarsrecht. Onze voorvaders wisten wel dat de kortste afstand tussen twee punten een rechte lijn was. Toen een weg werd verhard verdwenen de alternatieve routes; zij waren niet meer nodig.

De oudst bekende handelswegen ontstaan in de middeleeuwen. In Twente was er een weg vanaf het westen via Goor naar Hengelo. In Hengelo splitste de weg zich in de richting van Oldenzaal en vandaar naar Hannover en Hamburg de andere weg ging via Enschede en Münster. Vanaf Zwolle was er een weg naar Almelo en verder naar Ootmarsum en Denekamp en een aftakking van Almelo naar Borne en Hengelo. In de middeleeuwen ontstonden ook de

In de zestiger jaren van de vorige eeuw werden veel initiatieven ontplooid om een goede wegverbinding Twente met het Westen (E8) te verkrijgen. De eerste plannen zijn zelfs al uit 1948. Nog steeds moest het internationale vrachtverkeer zich door de steden wurmen, oa in Markelo Goor, Delden en ook Oldenzaal. In 1985 wordt een nieuwe grensovergang bij De Poppe in gebruik genomen. Op zo'n 20 kilometer na is dan de E8 nu A1 en in

Rijksweg 1 ter hoogte van De Lutte, november 2010.

zogenaamde Hessenwegen, wegen voor het zware vrachtvervoer uit Duitsland. De karren hadden een breder spoor dan de Hollandse karren. Pas in de eerste helft van de 19e eeuw werden de wegen verhard, belangrijke routes werden bestraat anderen voorzien van een laag leem of klei.

Duitsland de E30 voltooid. Dat kwam door allerlei problemen voor de betrokken steden. In 1951 worden internationaal de hoofdroutes in Europa vastgesteld. Daarbij is de E8 de route van Hoek van Holland naar Oldenzaal. In 1954 ligt de route tot Hengelo in grote lijnen vast. In 1963 is ook de aansluiting bij De Poppe op het Duitse wegennet bekend. De planning

gaat jaren achterlopen. Tot Bornerbroek was de planning 1969; het wordt vier jaar later. Pas in 1992 is de weg tot de grens voor het verkeer opengesteld met de opstelling van Oldenzaal naar De Lutte waarmee de A1 was voltooid.

Twentse paddenstoel

Oplossing vorige nummer:

De paddenstoel bevindt zich bij ter hoogte van de A1 bij Enter. Op pagina 24 vindt u hierover enige achtergrondinformatie.

De prijs is gewonnen door Ben H. Hans uit Enschede. Gefeliciteerd!

Paddenstoel

Ook in dit nummer weer een paddenstoel als prijspuzzel.
Wat moet u doen?

Beantwoord onderstaande vragen:

- 1: Bij welk dorp, dat dit jaar 175 jaar bestaat, vinden onze paddenstoel?
- 2: Welke marke werd in de loop der tijd door dit dorp ingelijfd?

Doe mee en win een originele eerste druk (uit 1932) van de Twente streekroman Jennechien, van de hand van Aar van der Werfhorst.

Stuur de antwoorden voor 10 april 2011 naar de redactie van dit blad:
Bathemerweg 4, 7448 PH Haarle of per e-mail: redactie@oudheidkamertwente.nl

Twentevis

Visverkoop BV

Viskweeksystemen BV

Blokstegenweg 3A
7495 TK Azelo

www.twentevis.nl
info@twentevis.nl
074-2919004

Keppels

LIPPERKERKSTRAAT 43-45 ENSCHEDE TEL.053 -431 26 50

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelsestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

VAN MEGGELEN KERSSENBERG
ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

ELEKTROBURO
H. VOS B.V.

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678
www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

mobema
fine art

schilderijen- aquarellen
kunstvoorwerpen-taxaties
advisering-kunstverzekeringen
schilderijen restauraties

parkweg 115 – 7545 mv enschede
tel. 053-4321685 – 06 53365016
mobemafineart@home.nl
(contactpersoon J.H.A.Morsink)

alleen op afspraak

Quest
accountants

Kottendijk 72, 7522 BT ENSCHEDE
053-4327475

ondernemende adviseurs

www.questaccountants.nl

Op 2 december 2019 neemt u 150 euro op. Gewoon bij een Rabo geldautomaat.

(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.

